

עלון לב המועדים

הלכות והליכות "מנהגי אבילות בבית האבל"

לכלהו עציבין ומתאבלא, **ביאור:** בשבעת ימי האבל הנפש הולכת וחוזרת מביתו לקבר ומקבר לביתה וכו' (וכן כתוב בפרקי דר"א פרק לד הובא ברוקח ס"ח ש"ג, שבלי הלקט הלכות שמהות סימן כא), ולכן מקום האבילות הוא בביתו.

ישיבה על גבי כסא

אבל אסור ליישב על גבי כסא או ספסל אלא על גבי קרקע (סוף פרק ג דמועד קטן) ומניין מדכת"ב (א"יב ב ג) "וישבו אותו לארץ".

המנהג היום מכיון שירדה הולשה לעולם לישב על גבי ספסלים נמוכים והמנהג להקל בתוך ג' טפחים לארץ (קונטרס עיון תפילה הנספח לסידור דע"ק)

מיסוי המראות בבית האבל

נוהגים לכסות את המראות [והתמונות] שבבית האבל (דרכי חיים סימן לב ה)

הטעם: משום שהמראות גורמות שמחה מסיימת ואבל אסור בשמחה.

טעם אחר: לפי שמתפללים בבית האבל ואסור להתפלל מול מראה (משנ"ב או"ח צ ס"ק ע"א) כדי שלא יאמר שהוא משתחוה לבבואה שלו (עיין רדב"ז ח"ד סימן קו על פי הגמרא בחולין מא שמא יאמרו לבבואה קא שחיט) ולפי זה אין צריך לכסות את כל המראות שבית אלא רק בחדר שמתפללים שם] (כל בו על הלכות ומנהגי אבילות).

טעם אחר: לפי שמראות קשורות בעקיפין לחלק מהעיניניים בהם חייב האבל עיין שם (עיין דרשות הת"ס ח"ב שו"ב על פי הגמרא במוע"ק טו, א).

טעם אחר: לפי שצריך שימור מלחסתכל במראות כי נודע מהמקובלים כי בכל דיוקן ודיוקן אית רוח ולכן המסתכל במראה ללא צורך הרוח מתלבש בדיוקנא ומזיק לו במותו ובימי השבעה שיש יותר מקום לרוחות להתדבק בו וגם מדת הדין שורה עליו לכן מכסים המראות (יערות דבש, שו"ת גנוי יוסף שוורץ סימן קמח, טעמי המנהגים).

מיסוי המראות בשבת

אין צריך לכסות המראות בשבת, **והטעם:** משום דהוי אבילות בפרהסיא (יסודי שמהות עמוד 145 הערה 20).

הדלקת נר

נוהגים להדליק נר בבית האבלים כל שבעה, **והטעם:** לעשות נחת רוח לנפטר לפי

אבילות שבעה

משה תיקן להם לישראל שבעת ימי אבילות אע"פ שאבילות מדאורייתא אינו אלא יום אחד (ירושלמי כתובת פרק א).

רמז מהתורה מדכת"ב (בראשית ג) "ויעש לאביו אבל שבעת ימים" ודרשו "זיהי לשבעת הימים ימי המבול" מלמד שתלה להם הקב"ה שבעת ימי אבילות של מתושלה הצדיק (ב"ר פ"ב לב סנהדרין קה, ב).

תחילת אבילות שבעה

עם הבאת הנפטר לקבורה וסתימת הגולל מתחילים האבלים את אבילות השבעה (שוש"ע שעה א) ועל פי הכלל מקצת היום ככולו יום הקבורה נחשב כיום ראשון של האבילות גם אם הקבורה הסתיימה סמוך לשקיעה.

הליצת מנעלים: חולץ מועילו מיד אחר סתימת הגולל (שו"ע שעה ד).

הטעם באבילות שבעה

לנוח מעסקיו לשבוע אחת כדי לזכור את הנפטר "והחי יתן אל ליב"ו כי זה סוף כל האדם ויפשפש במעשיו.

שאם היה הולך לעסקיו ולמלאכתו היה שוכח את מתו ויום המר לכן צייתה התורה טומאה לכהנים (פרשת אמור) כדי שיתעסקו בקרוביהם שמתו ויתאבלו עליהם (ילקוט יצחק מצווה רסד).

מקום ישיבת שבעה

יש נוהגים: לישב במקום יציאת הנשמה, **והטעם:** לפי שכתוב שהנפש מתאבלת כל שבעה במקום שנפטרה וכשבאים ויושבים שם מתנחמת (שבת קנב, א, רש"י שם במקום שמת תשובות הגאונים שערי צדק חלק ג ש"ד סימן ו בשם רב פלטי גאון).

משאי אפשר לישבת במקום שנפטר [בגן שנפטר בבית החולים או במקום מרוחק] נוהגים לישבת במקום שבו המת היה גר, והטעם: על פי הוזהר (דף ריש רע"א) אמר ר"י כל ז' יומי נשמתא אזלא מביתיה לקבריה ומקבריה

לביתה ואתאבלת עליוי דגופא אזלא ויתבא בביתיה המי

העלון מוקדש לע"ג

דודי הגאון רבי מרדכי לייב קצנלבוגן ב"ר משה זצ"ל

אשר משחר נעוריו שקד בתורה, מופלג בידענותה, גילה צפונות רבותינו הקדושים הראשונים, דקדק בהלכה בכל נפשו ומאודו, היה כל ימיו ממעוררי השחר כמנהג ותיקין, אהוב למעלה ונחמד למטה, ומאיר פנים לכל אדם. נלב"ע כ' סיון תשפ"א

לימוד עצמי

אף הדברים המותרים ללמוד אינו רשאי ללמוד עם אחרים רק הם נושאים ונותנים והוא משיב בשפה רפה (שו"ע שפד ה), **והטעם:** משום שיש בזה פרסום טפי ואסור (מור שם), **טעם אחר:** משום שבלמוד עם אחרים יש בו שמחה (לבוש).

שנים מקרא ואחד תרגום

אף שאבל אסור בלימוד תורה, ומיהו שנים מקרא ואחד תרגום מותר לומר בשבת.

מיטת הנפטר

יש אומרים: שיש להניח את המטה שישן בה הנפטר מוצעת, ולא יישן בה אדם כל שבועה (תוצאות חיים עמוד קלב).

צריך האבל לפחד ולדאוג במעשיו ולחזור בתשובה כל שבועה (שו"ע שפד ו).

עשיית מלאכה

אבל אסור בעשיית מלאכה כל שבועה מדרבנן (מו"ק טו, ב)

דמז מהכתוב מדכתיב "והפכתי הגיכם לאבל" הרי שהקיש הכתוב הג לאבל, מה הג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה (רמב"ם אבילות פרק ה הלכה ז).

טעם איסור מלאכה: כדי שלא להסיח דעת מהאבילות (לבוש שפא).

מלאכות אוכל נפש

כל המלאכות שמותר לעשות ביום טוב מותר לעשות בימי אבלו (דרכי משה סימן שפ ה).

צורכי הבית

כיבוד הבית הדחת כוסות הצעת המיטות אין בהם משום מלאכה לאבל, וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה (מושו"ע שפ כב). **והטעם:** שלא נאסר על האבל משום שלא כולם עשירים שיש להם משרתים שיעשו מלאכות אלו והוי גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בהם לכן לא גזרו על זה, והתירו לעשות מהם כל הצריך לו (לבוש שפ כב).

אשת אבל

גם לאשתו של האבל אסורה במלאכה בימי אבלו של בעל (דע"ק סימן שפ, מסגרת השולחן סימן שפ), **והטעם:** משום שמעשה ידיה של בעלה (מסגרת השולחן שם).

נקיון הבית

מותר לנקות הבית ולשטוף הבית בימי השבועה (מו"ק כז, ב, מושו"ע שעה ז). **ונהגו לעשות כן** רק לכבוד שבת ולא לשטוף עם חומרי הברקה (שלמת חיים סימן ריה, עיין אורחות רבינו).

המנהג שאין הנשים האבלות אופות ומבשלות וכל שכן שאינם מנקות את הבית אלא קרובות ושכנות באות ומתנדבות לצורך זה, **והטעם:**

שידוע שהנשמה נהנית בהדלקת הנרות לפי שהנשמה מתהלכת בעידוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת מותך הנאת אורה, מפני שהיא אור הצובה מאור השכל ומן הטעם הזה נמשכת אחר האור, שהוא מינה אע"פ שהוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט ולכן המושיל שלמה המלך ע"ה לנר שאמר "נר ה' נשמת אדם", הרי לנשמה יש הנאה מהאור ובפרט בימי השבעה אשר נפש הנפטר עודנה מצויה בתוך ביתו מדליקים נר (הגרי"ח מכנוד בתורה לשמה סימן תקכ על פי דברי רבינו כה"י בפרשת תרומה).

יש שנהגו שאין מוצאים שום חפץ מבית האבל

(רע"א סימן שעו בשם הא"ר סימן רכד)

והטעם: משום שרוח רעה שורה עליהם (או"ח רכד וא"ר יור"ד שעו).

טעם אחר: לפי שהאבל הוריש את נכסיו והאבלים טרודים באבלם ואין להם פנאי כלל להתעסק בכל חפצי המת והעולם נכנסים ויוצאים והכל כהפקר ואנשים היו מעלימים משם חפצים בימי האבל לכן גזרו שאסור להוציא חפצים מבית האבל (משמרת השמחות פרק כה ה הערה *11).

יש אומרים: שאין לזה כל עיקר וטעות היא, והטעות הגיעה מדכתב "המושאל חלוק לחבריו לילך בו לבית האבל אינו רשאי ליטלו ממנו עד שיעברו ימי האבל" (ספר יוסף אומץ עמוד 330 כי כך קבלתי מהגאון מה"ה סגל ז"ל, וכ"כ בעיקר הד"ש סימן לד אות ל).

להוציא כתבי הקודש

מסתבר שמותר להוציא כתבי הקודש, **והטעם:** משום שלא שורה עליהם רוח טומאה, ולכן מותר להוציא מלית ותפלין שמביאים האבלים להתפלל שם עם האבל, וכן מותר להוציא משניות שמחלקים שם לעילוי נשמת הנפטר (הוט השני שפ סעיף כב א).

אמילה ושתייה בבית האבל

עיקר המנהג הוא שלא להוציא מבית האבל אבל לאכול ולשתות בבית האבל מותר (עיין כתובות ה, ב שהיו עושים סעודות גדולות בבית האבל והיו אחרים משתתפים ומברכים את האבלים) [וכן נוהגים הספרדים והתמנים].

יש הנוהגים: שאף לא שותים ואוכלים בבית האבל, **והטעם:** לפי שרוח רעה שורה שם (משמרת שמחות פרק כה הערה 14 שכך הקפיד הגרי"ש א).

איסור ללמוד תורה

האבל אסור בתלמוד תורה לשמה, **והטעם:** לפי שהלימוד מביא לידי שמחה שנאמר "פיקודי ה' ישרים משמחי לב" אאסור בתורה ונביאים וכתובים משנה תורה ואגדות (שו"ע שפד א).

דברים המותרים ללמוד

ספר איוב והדברים הרעים שבסר ירמיה, מסכת מו"ק, דיני אבל ומנודה וכן הלכות אבילות (ש"ת מהר"ל רצא, שו"ע או"ח תקנד ב לבוש יור"ד שפד).

לפי שהאבלים נמצאים בצער עמוק על פטירת יקירם ואין כוחם לעשות דבר זה ולכן נשים אחרות עושות את העבודה במקומם אף שמלאכות הבית מותרות (ספר נהלת אבות מנהגי אבלות נד, טעמי המנהגים שם נד עיין בספר נהגו העם עמוד קפז).

צחצוח מנעלין

מותר לאבל לצחצח את מנעליו תוך שבועה ונעלי גומי ובד שלובש או נעלי העור של שבת שלובש, **והטעם**: משום שצחצוח מנעלים אינו בכלל כיבוש.

מתיבה

יש אומרים: שכתובה אף באופן המותר בחול המועד אינה מותרת רק אם אי אפשר לו על ידי אחר (קיצור שולחן ערוך רח ז).

שאילת שלום בבית האבל

אין שואלים שלום בשלום האבלים (שו"ע שפה א) וכן אין שואלים בשלום זה לזה בבית האבל (ערוה"ש שפה ד), **והטעם**: משום ששוויין בצער לא נאה להתראות בשלום (שם שמונ ד).

אמירת מזל טוב לאבל

מותר לומר לאבל מזל טוב ושאר איחולים וברכות (שו"ת שלמת חיים ח"ד סימן קלד).

קבלת מתנה

אסור לאבל לקבל מתנות: אין לאבל לקבל מתנות, **והטעם**: משום שנראה כדורש שלומו (שו"ת כ"ס סוף או"ח).

אם אבל יכול לדבר בטלפון

דיבור לצורך: פשוט שלצורך מותר לדבר בטלפון בתוך השבועה, ולכן כשקוראים לו לנחמו בטלפון מותר לגשת לטלפון ולקבל את התנחומין, **דברים בעלמא** לדבר דברים בעלמא וכ"ש לשאול בשלום חבריו אפילו לבנו אסור (שו"ת רבבות אפרים חלק ג' סימן שעז).

יציאת האבל מביתו

אבל תוך שבועה אסור לו לצאת מביתו, **והטעם**: כדי שלא להסיח דעתו מהאבילות כשיצא למקום שיש שם בני אדם (ילוי"י סימן לג א).

לשבת שבועה בבית אחד ולישון בבית אחר

במקום הצורך מותר לאבל לשבת שבועה בבית האבל ולישון בביתו בלילה, וכשאין הרבה אנשים בחוץ אפשר לצאת מהבית בלילה (שו"ת אגרו"מ יור"ד חלק ב סימן קעב).

החזקת תינוק

לא יקח האבל תינוק כל שבועה, **והטעם**: כדי שלא יבוא לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (גמרא מוע"ק כו, ב אמר רב פפא).

אכילת בשר ויין

אבל מותר באכילת בשר ושתית יין (רמב"ם הלכות אבלות פרק ד הלכה ו, מושו"ע שעה ח).

ברכת שהחינו

מותר לאבל לברך ברכת "שהחינו" אם צריך, כגון כהנוכה או בפרי חדש (מנ"א תקנא ב, קשו"ע רי ט, ספר חסידים תתלט).

ברכת הגומל

האבל מברך ברכת הגומל ואינו עולה לתורה (שו"ת תשובה מאהבה ח"ג סימן תמט).

סדר התפילה

תפילין

אבל ביום הראשון אחר הקבורה אינו מניח תפילין (מו"ק טו, א).

מניין שאמר הקב"ה ליהזקאל ביום אבלו (יהזקאל כד יז) "פארך חבוש עליך" ותפילין נקראין פאר וזוה למדו שאסור להניח תפילין. **והטעם**: לפי שביום הראשון יש מרירות אצל האבל שנאמר (עמוס ח י) "ואהריתה ביום מר".

תפילין ביום ב' אבל ביום הב' [שלמחרת יום הקבורה] מותר להניח תפילין רק לאחר הניח החמה.

תפילין של ר"ת

אבל שרגיל בכל יום להניח תפילין של ר"ת

יש הנוהגים: שלא יניח תפילין של ר"ת בכל ימי אבלו (באר היטב או"ח לה ה בשם האר"י ז"ל, ברכ"י יור"ד שפה ג), **ויש הנוהגים**: להניח (שע"ת תקנה ב בשם המקובל הרש"ש, ברכ"י לה ד). **ויש הנוהגים**: להניח בצנעה (אות חיים ושלוס ס' לה).

טלית: אבל חייב ללבוש טלית גדול גם ביום הראשון לאחר הקבורה (ד"מ שפה, פרישה א דווקא תפילין אינו מניח משום שנקרא פאר אבל ציצית ביום הראשון מניח).

מנין בבית האבל

במקום שנפטר המת: מצווה להתפלל בעשרה במקום שנפטר המת (רמ"א יור"ד שפד ג).

במקום שיושבים שבועה: המנהג להתפלל במקום שיושבים שבועה אף אם לא נפטר שם המת (גשר החיים פרק כ ג א, שלחן גבוה סימן שצג ו שמנהג ירושלים ושאלונקי שאנשי חסד עושים מנין לאבל).

צירוף למנין אבל מצטרף למנין (רמ"א יור"ד שפד ג).

צורת התפילה האבל אינו מגביה קולו (לקט יושר ח"ב ד 95).

אבל שליח ציבור

יש הנוהגים: שאין האבל ניוגש לפני התיבה בימי השבועה, וראייה מדברי הטור (יור"ד שפד ג) שהביא מתשובת אביו הרא"ש (כלל כו ב) שכתב וכשמתפללים בבית האבל, אם אין שם מי שיתפלל להוציא הרבים ידי חובתן יכול האבל להתפלל להוציא אחרים ידי חובה כי האבל חייב בכל המצוות, ומדכתב אם אין שם אחר משמע שלכתחילה לא יתפלל האבל להוציא אחרים ידי חובה (וכ"כ השו"ע שם).

והטעם: משום שכל שאפשר למצווה להיעשות על ידי אחרים בשמחה, כגון תפילה שצריכה שמחה כדכתיב "עבדו את ה' בשמחה" עבדינו,

ולכן אשמועינן הכא שאם אין שם מי שיתפלל וכו' (הגאון ר' יצחק פלאג'י ז"ל בספרו יפה ללב חלק חיו"ד שפד ג).

יש הנוהגים: שהאבל הוא החזן בימי השבעה, וכל שכן אם הוא אבל על אביו או אמו שיותר טוב הוא להתפלל הוא בעצמו ומועיל יותר טוב מקדיש יתום (מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק ח"ד סימן קפח)

ברכת "שעשה לי כל צרכי"

הנהוגים שאין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב אינם מברכים ברכה זו בשבעת ימי האבלות, **והטעם:** משום שאבל אסור בנעילת הסנדל (הובא בספר אבילות הלכה ומנהג פרק יא הערה מו מהגרא"י גריינמן ששמוע מאביו הגר"ש גרינמן בשם החו"א).

קרבנות

האבל אינו אומר קרבנות רק פרשת התמיד ומשנת "איזה מקומן" ו"ברייתא דרבי ישמעאל" (שו"ע או"ח תקנד ד לענין ת"ב, ובמשנ"ב נ ס"ק א כתב שאבל דינו כתשעה באב).

המנהג ברוב המקומות להתפלל בכל יום בבית האבל וביום השביעי יש מנהגים הלוקים.

ברכת מהנים

כהן אבל אינו נושא כפיו (שו"ע או"ח קכח מג).

והטעם: לפי שהאבל שרוי בצער ונשיאת כפים צריכה להיות בשמחה (עיין משנ"ב קכח ס"ק מג).

ועוד משום שיש בזה משום שאילת שלום דכתיב "וישם לך שלום" ואבל אסור בשאילת שלום.

כהנים אחרים

יש הנוהגים: שאין הכהנים נושאים כפיהם ואין אומרים "או"א ברכנו בברכה המושלשת" (משנ"ב קכא ג ס"ק ו).

ומנהג ירושלים שהכהנים נושאים כפיהם, ולכן אם אין כהנים יאמרו "או"א" (שע"ת או"ח קכא ד"ה נראה, אורחות רבינו ח"ג עמוד ריב בשם החו"א).

לדעה זו אם האבל הוא החזן אינו מקריא פסוקים אלו לכהנים אלא אחר (הגרשו"א הליכות שלמה תפילה פרק יח דבר הלכה אות ד).

תחנון "זהו רחום"

אין אומרים "זהו רחום" בבית האבל ואין נופלים על פניהם לאחר גמר התפילה, **והטעם:** משום שנאמר (עמוס ה י) "והפכתי חגיכם לאבל" ומקישים אבל לחג מה בהגן אין אומרים תחנון כך אין אומרים בבית האבל תחנון (שבלי הלקט סימן ל).

טעם אחר: על ידי אמירת תחנון שיש עימו וידוי (אשמנו בגדנו) האבל מגביר את מידת הדין שבלאו הכי מתוחה כנגדו (לבוש קלא א).

מזמור "למנצח" אין אומרים מזמור "למנצח" בבית האבל.

"אל ארך אפים"

אין אומרים "אא"א" [תפילה הנאמרת בימי שני וחמישי בפתחת ההיכל לפני קריאת התורה] בבית האבל (משנ"ב קלא ס"ק לה).

קריאת התורה

מותר להביא ס"ת לבית האבל לקריאת התורה (ערוך השולחן קלא לב).

עלייה

האבל אינו עולה לתורה בימי השבעה גם אם הוא כהן (שו"ע יור"ד שפד ב), לפי שאבל אסור בתלמוד תורה משום שמחה ואין לך שמחה גדולה מעליה לתורה שהיא משמחת את הלב (ספר נהלת אבות מנהגי אבילות מעמי המנהגים שם מג).

"ובא לציון גואל" – "ואני זאת בריתי"

באמירת "ובא לציון" מדלגים את פסוק "ואני זאת בריתי" ומתחילים מיד באמירת "ואתה קדוש" (א"ר קלא לט בשם אבודרהם).

הלל בר"ח

יש הנוהגים: שאין קוראים את ההלל בראש חודש בבית האבל (ט"ז יור"ד שעו ב).

והטעם: משום שאין אומרים דבר שמחה (מנהגי רבי קלנימוס הובא בקובץ שיטות מוע"ק דף כא, א).

טעם אחר: משום לועג לרש לפי שהנשמה נמצאת שם ואיך יאמרו "לא המתים יהללו י – ה" (מנהגי רבי קלנימוס שם, שירי כנה"ג. סימן תכב בשם רוקח פרישה ב"ח מהרי"ל, באר היטב יור"ד שעו ב).

והמנהג שהציבור אומר הלל והאבל יוצא החוצה (פתחי תשובה יור"ד קלא ב בשם שו"ת נ"ב).

תפילת יום כיפור קטן

יש אומרים: שאין האבל רשאי לומר תפילת יו"כ קטן, **והטעם:** משום שאינו מסדר התפילה (יוסף דעת סימן שעו כיון שאין רבים אומרים אותה).

יש אומרים שיכול לומר חוץ מהידוים (שו"ת יהודה נעלה סימן שנג).

בר"ח אלול: יש אומרים שלכל השיטות יאמר סדר יו"כ קטן **והטעם:** לפי שנתקבל ברוב תפוצות ישראל לאומרו (כמש"כ המט"א תקפא ג) ואם כן הוי מסדר היום (נטעני גבריאל אבילות פרק קב ד).

אמירת תהילים לנשים

יש אומרים: שנשים יכולות לומר תהילים בימי השבעה **והטעם:** משום שאין לנשים מצות תלמוד תורה ממילא אין אמירת תהילים משום תלמוד תורה רק משום תפילה (ספר זכרון יוסף צבי פרק ו בל תוך שבעה ובית האבל בשם החו"א).

קידוש לבנה

אבל כל שבעת ימי אבלו לא יקדש הלבנה, **והטעם:** משום שיכול להמיתן אחר השבעה (מג"א תכו ד). ואם קיים חשש שיעבור זמן ברכת הלבנה מותר לאבלים לברך בתוך השבעה ברכת הלבנה.